

ПРЕДШКОЛСКО ВАСПИТАЊЕ

Др Емил Каменов
Филозофски факултет
Нови Сад

UDK-37.014 (373.21)
Прегледни чланак
НВ.LVII.1.2008.
Примљен: 31. IX 2007.

РАЗВОЈ СИСТЕМА ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА У СРБИЈИ

Перспектива развоја система предшколског васпитања и образовања у Републици Србији сагледава се у контексту процеса њеног укључивања у ЕУ. Истиче се значај предшколства као темеља образовног система и предшколских установа у систему друштвене бриге о деци. Указује се на потребу хитног доношења Закона о предшколској установи у коме ће се, поред специфичности наше земље, уважити и решења која су се добро показала у ЕУ. То се нарочито односи на збрињавање деце док су им родитељи на послу као допринос дугорочно вођеној популационој политици, побољшавање основа програма васпитно-образовног рада, повољније услове за стручно усавршавање васпитача који треба да стекну високу школску спрему, боље материјалне услове у децијим јаслицама и вртићима и др., у складу са документима светске заједнице чији је потписник и Република Србија.

Кључне речи: систем предшколског васпитања и образовања, друштвена брига о деци, васпитачи

THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL EDUCATIONAL SYSTEM IN SERBIA

The perspectives of the development of preschool education in Serbia are viewed here in the context of prospective integration of Serbia in the EU. Emphasized is the significance of preschool education as the foundation of the educational system and preschool institutions in the system of social care for children. We indicate to the urgent need for a Preschool Institution Act which would respect both the specificities of our country and the solutions that proved efficient in the EU. In particular, provisions should be made for child care while parents are at work, which would contribute to long term population policy, for enhancement of the educational core curriculum, more stimulating conditions for training teachers who should be able to gain university degree, for higher standard of material conditions in nurseries and kindergartens, etc. all in accordance with the documents of the World Organization in which Serbia is one of the signatories.

Keywords: preschool education system, social child care, preschool teachers.

Када се говори о перспективама развоја и усавршавања система предшколског васпитања и образовања у Републици Србији, најпогодније је да се то учини узимајући у обзир перспективу пуноправног укључивања наше земље у ЕУ, као и документе светског значаја чији је потписник Србија. При томе се првенствено мисли на *Универзалну декларацију о*

људским правима и Конвенцију УН о правима детета, које третирају право на васпитање и образовање као интегрални део универзалних права на образовање, представљајући на тај начин право које је фундаментално и неотуђиво. Конвенција о правима детета ОУН обавезује земље потписнице, између осталог, и на следеће: “Ради гарантовања и унапређивања права садржаних у овој конвенцији, државе чланице пружају родитељима и законитим старатељима одговарајућу помоћ у обављању дужности васпитања и обезбеђују развој институција, објеката и служби за бригу о деци.

Државе чланице предузимају све одговарајуће мере како би обезбедиле да се деца запослених родитеља користе услугама дечјих установа и објеката” (члан 18. тач. 2. и 3).

На однос према предшколском васпитању и образовању последњих деценија нарочито су утицали и резултати проучавања његовог дугорочног утицаја на дечји развој и учење. Тако су, на пример, резултати PISA тестова показали да деца која су имала прилике да похађају предшколске установе имају знатно боље резултате из математике на узрасту од 15 година. Такође, у земљама ОЕСД-а се показало да између укључености деце у вртиће и каснијег школског успеха постоји корелација. Лонгитудиналне студије вршене у Европи и САД показују утицај похађања вртића на социо-емоционални развој, што се огледа у вештинама кооперације и комуникације, мањој учесталости проблема у понашању, мањем проценту прекида школовања, па чак и ређој појави криминалног понашања. Посебно се истиче значај предшколског васпитања за етничке и мањинске групе и његов утицај на усвајање другог језика. Поменути, и други, резултати истраживања допринели су да је међу стручњацима општеприхваћен став по коме је рано детињство најкритичнији период за когнитивни и социјални развој, као и стицање језичке компетенције и почетне писмености. Отуда се у развијенијим земљама сматра да је предшколско васпитање и образовање први ступањ базичног образовања у образовном систему, што обавезује потписнице поменуте Конвенције УН да га учине доступним свој деци.

Истраживања код нас показала су да се од свих мера популационе политике у области друштвене бриге о деци највише вреднују предшколске установе и породилско одсуство (А. Пошарац, 1995), да за чување првог и другог детета родитељи у највећем броју имају у опцији предшколску установу, као и да је то најфреквентнији облик чувања деце од три до седам година старости (А. Гавриловић, 1995). Такође се сматра да је ваљано организовано предшколско васпитање и образовање битан чинилац за остваривање тежње за равноправношћу полова и једнаких могућности на почетку живота и школовања. Оно у том погледу има компензаторску функцију. У земљама ЕУ постоји сагласност да је брига о деци (која обухвата васпитање

и образовање, али и њихову социјалну и здравствену заштиту) “кључно подручје за остваривање дугорочних економских и социјалних циљева ЕУ”. Отуда је њеним чланицама наложено да “промовишу предшколско васпитање и образовање, које је јавно финансирано и универзално приступачно, мада не и обавезно”. При томе се, осим државних установа (које имају приоритет у земљама у транзицији), стимулише разним субвенцијама приватни сектор (што је типично за богатије, нордијске земље) и укида оштра граница између њих. Има се у виду и могућност да услед децентрализације, као демократског процеса, богатији региони земље имају развијеније предшколство, а сиромашнији лошије развијено, па чак и да остану без њега. Отуда се сматра да сиромашнијим регионима треба помоћи солидарношћу на државном нивоу. То је важно и да би се промовисала активна улога коју предшколске установе могу водити у популационој политици. Због свега тога, као и дугорочних развојних утицаја на децу, предшколске установе се третирају као “установе од посебног друштвеног значаја”, за шта су биле проглашене у једном од наших ранијих устава. Свакако, осим развијеног предшколства, друштвена брига о деци подразумева и мноштво других мера, као што су: већа новчана помоћ породицама са више деце, сви облици заштите материнства, ослобађање од пореза одеће и обуће за децу, дечје хране, играчака и др.

У земљама ЕУ се прихвата да предшколско васпитање и образовање има двојну природу, односно васпитање и образовање (education) и старање о деци (care), што га, поред просвете, чини повезаним са системима који воде рачуна о породици и о социјалном старању. Отуда предшколске установе треба увек да узимају у обзир ову природу, без обзира на разлике које се у том погледу јављају међу чланицама ЕУ. Као пример за углед наводе се нордијске земље које имају дугу традицију интегрисања васпитања и образовања са негом и старањем о деци, познатог под називом “EduCare model”, на који се угледају многи. Због таквог поимања делатности предшколских установа у земљама ЕУ, у друштвеној подели рада, надлежност над предшколским установама је различито уређена – оне се третирају као део система образовања и васпитања или система социјалне политике или система друштвене бриге о породици. Јединственог става нема, као ни униформних решења.

Наша искуства из прошлости показују да је статус предшколских установа био различито уређиван и да је регулатива о њима садржавала сва три решења. У стратешком документу Министарства просвете и спорта о реформи образовања, када је реч о оцени добрих страна/предности поменутих решења, између осталог, истиче се и следеће: “Постоји концепција и пракса интегрисане бриге о деци (нега, социјална и здравствена заштита, васпитање и образовање) у дечјим вртићима и јаслицама” (Министарство

просвете и спорта, 2002). Дакле, делатност предшколских установа дефинисана је као мултифункционална, односно чине је три основне функције – социјална, васпитно-образовна и превентивно-здравствена. У реалном животу ове три функције остварују се истовремено и треба их посматрати у јединству, међусобној повезаности и условљености. За разлику од свих других образовних институција, само предшколске установе подржавају и подстичу укупан психофизички и психосоцијални развој мале деце. Делатношћу предшколских установа задовољавају се потребе породица за збрињавањем деце док су родитељи на послу, обезбеђују одговарајући превентивно-здравствени и санитарно-хигијенски услови боравка деце, а одговарајућим психолошким и педагошким садржајима, поступцима и методама задовољавају се развојне потребе деце и остварује процес васпитања и образовања. Предшколске установе обезбеђују дневни боравак деце, кроз организовање целодневних, полудневних, минималних, скраћених, повремених и различитих облика рада са децом до поласка у основну школу. Овакво становиште кореспондентно је и са *Конвенцијом о правима детета* ОУН.

Од доношења *Закона о основама система образовања и васпитања* (из 2003 године), предшколске установе су део тог система. Међутим, за њихово нормално функционисање и развој потребно је донети посебан закон и одредити се за концепцију предшколских установа као институционалних носилаца предшколског васпитања и образовања и бриге о малој деци.

Полазећи од домаћих и страних искустава, као и наших актуелних потреба у образовној, социјалној и популационој политици, нордијски модел (“EduCare model”) био би прихватљив и за нас. Да би се то остварило, потребно је, пре свега, створити законску регулативу која ће обезбедити рационално, ефикасно и развојно функционисање система. Међутим, да би се створила таква регулатива (*Закон о предшколској установи*, подзаконска акта, правилници, нормативи и др.), неопходно је имати концепт предшколског васпитања и образовања као првог (и веома важног) ступња образовног система, али и система друштвене бриге о деци. Израда овог концепта треба да буде поверена стручњацима и верификована кроз широку јавну дискусију.

Закон, у сваком случају, треба да регулише функције предшколских установа и делатности које се обављају у њима, њихове циљеве, врсте и надлежности, однос између државног и приватног сектора, услове за рад, изворе финансирања, организацију и управљање, профил запослених, радно време и норматив деце, као и номенклатуру подзаконских аката које треба донети на основу закона уз основне захтеве шта и како они треба да регулишу.

Оно што представља сметњу да се донесе ваљан закон о предшколској установи јесу неке одредбе *Закона о основама система образовања и васпитања*, које су каткада противречне, а и не узимају у обзир специфичност предшколства у односу на остале ступњеве система, не остављају могућност интегрисања већ поменутих вишеструких функција предшколских установа.

Један од значајних докумената који регулише рад у предшколским установама је и њихов програм васпитно-образовног рада, здравствене и социјалне заштите. Иако је у појединим земљама различит програм, постоје и сличности, нарочито у циљевима, садржајима и начинима рада. Рецимо, да би се деца припремила за учествовање у демократском друштву, какво је ЕУ, она се подстичу да доносе сопствене одлуке на нивоу који одговара њиховом узрасту, али и да преузимају одговорност за своје одлуке, водећи рачуна о томе како утицати на друге људе. На тај начин се не иде ни у једну од крајности, какве представљају педоцентризам и адултоцентризам.

Кад је реч о програмима, занимљиво је указати на енглески програм за дечје вртиће и припремна одељења, који представља основу “са обавезним циљевима раног учења и покрива шест области развоја: лични, социјални и емоционални развој, комуникацију, језик и писменост, математички развој, знање и разумевање света, физички развој и развој стваралаштва”. Овај програм је по истицању циљева и садржајима, као и основној концепцији, близак једном од модела који се остварује у предшколским установама Србије, што би могао да буде разлог за разматрање могућности да се по програму приближимо развијенијим земљама и превазиђемо штетан раскол изазван поделом на различите моделе код нас.

У земљама ЕУ је заузет став да су добро обучени васпитачи, који раде у одговарајућим (“фер”) условима, најважнији предуслов квалитетног васпитања и образовања. У ове услове свакако спада и број деце узраста од три до шест година о којима се стара васпитач. Код нас се, по правилу, тај број на разне начине прекорачује, што неповољно утиче на квалитет васпитно-образовног рада.

Поред општеприхваћеног става да сви просветни радници, а то значи и васпитачи, треба да имају високо образовање, у ЕУ се сматра да њихов статус и права која проистичу из њега морају да се изједначе с осталим просветним радницима. Истовремено се одбацује предрасуда по којој сложеност посла, одговорност и захтеви који се постављају пред просветног радника опадају са узрастом деце о којој се стара. У извесном смислу то је супротно. Досадашња решења код нас, осим што је недавно васпитачима омогућено да претежно о свом трошку повећају своју стручну спрему, нису у складу с наведеним ставовима. Васпитачи су слабије плаћени, дуже им је радно

време, неке бенефиције које просветни радници добијају на републичком нивоу не стижу до њих (јер су на скоро искључивом финансирању локалних заједница) и др.

У ЕУ се сматра да је “неопходно да владе инвестирају адекватно, не само у почетно образовање просветних радника, него и у континуирани професионални развој”, што се у већој или мањој мери остварује у свим њеним чланицама. Код нас је такође разрађен систем стручног усавршавања васпитача, чији резултати би могли да буду знатно бољи када не би био толико компликован, када се не би вршио скоро искључиво “одозго” од запослених у Министарству просвете, него укључио и стручне школе и факултете, а нагласак ставио на самоусавршавање. Осим тога, за стручно усавршавање се не одваја довољно новчаних средстава, а има појава да се она, која се одвоје, нерационално троше.

Осим ваљаног стручног усавршавања кадра, рационалних материјалних улагања у стандарде предшколских установа, без обзира на регион у коме се налазе, одговарајуће законске регулативе и адекватног награђивања запослених у дечјим јаслицама и вртићима, потребно је пратити, проучавати и вредновати све што се чини за децу раних узраста, али имајући на уму њихове најбоље интересе и унапређивање квалитета тог посла. Таква “екстерна евалуација треба да буде заснована на интерној евалуацији, коју обављају васпитачи, али и укључују децу и родитеље”, чиме се идентификују области које треба унапредити. У овом погледу код нас остаје да се много учини, с обзиром на то да је практично укинут систем вредновања који су обављали просветно-педагошки заводи и сразмерно бројни саветници (надзорници), какав је постојао раније, а нови није успостављен, чак ни на нивоу концепције.

Да би се ситуација у нашем предшколству побољшала, а оно у већој мери почело да личи на предшколство земаља ЕУ, потребно је обезбедити одговарајућа материјална средства. При томе треба стално имати на уму да је, дугорочно гледано, корист од предшколског васпитања и образовања већа од било коликог улагања у њега. Зато се у једном европском документу каже: “Предшколско васпитање је вредна инвестиција у будућност. Морају се осигурати довољна средства у буџету просвете. Државе морају да учине напоре да осигурају равноправност и обухват све деце, нарочито оне са неповољним окружењем и деце са посебним потребама”.

Већ је допринос предшколства популационој политици такав да оправдава средства која се одвајају за њега. Да би се родитељи одлучили за рађање, посебно за рађање више од једног детета, морају имати сигурност у оне којима га поверавају, и морају имати субвенције државе како би се ублажиле разлике у стандарду између породица са децом, које обезбеђују

трајање и развитак друштва, и породица без деце које су, према многим истраживањима у свету и код нас, у повољнијем материјалном положају у односу на породице с децом.

Достигнути степен развијености предшколских установа данас упућује на закључак да је њихова улога у друштву незаобилазна и растућа. Такође, намеће се и закључак о потреби константне државне бриге о њима, која треба да се изражава у нормативном уређивању њиховог функционисања и материјалној подршци. На тај начин увек би се гарантовало задовољавање потреба породица за збрињавањем деце и развојних потреба деце, што није само идеал социјалне правде, већ задатак сваке државе која планира своју будућност са становишта демографских, економских, социјалних и других аспеката.

Завршавамо речима наведеним у најновијем документу о предшколском васпитању и образовању паневропске структуре *Интернационале образовања*, у коме се каже: “Много тога остаје да владе ураде на националном и регионалном нивоу – да пруже јавно и слободно предшколско васпитање и образовање, да инвестирају више средстава у тај сектор и да осигурају да су програми предшколског васпитања обезбеђени адекватним кадром, одговарајуће обученим и потпуно квалификованим за васпитаче у раном детињству. Владе се не могу одрећи одговорности за приступ и доступност образовања од раног детињства па навише.”

Рад је настао у оквиру пројекта “Европске димензије промена у образовном систему у Србији” (149009) који финансира Министарство за науку и заштиту животне средине Републике Србије (2006-2010)

Литература

- Гавриловић, А. (1998): *Систем друштвене бриге о деци у Србији*, Београд, Службени гласник.
- Министарство просвете и спорта (2002): *Квалитетно образовање за све – пут ка развијеном друштву*, Београд, Министарство просвете и спорта.
- Пошарац, А. и сар. (1995): *Социоекономски положај породица са децом у Србији*, Београд, необјављена студија Института економских наука.
- Spodek, B. (1986): *Today's kindergarten*, Teachers College Press, New York and London
- Kelly, A.V. (1989) : *The curriculum – theory and practice*, Paul Chapman, London
- Dahlberg, G. and all (1999): *Beyond quality in childhood education and care*, Falmer Press, London.